

TIMOFEJ MURAŠOV

Vilniaus universitetas, Lietuva
Vilnius University, Lithuania

SAPNO METAFORA LEVO ŠESTOVO IRACIONALIZMO PROBLEMOS KONTEKSTE

The Metaphor of a Dream in the Context of the Problem
of Lev Shestov's Irrationalism

SUMMARY

The article focuses on the problem of the irrationalism of Lev Shestov. According to one group of researchers the philosophy of Lev Shestov is nothing but an example of radical irrationalism. According to another group of researchers, Shestov's philosophy is an attempt to limit the authorities of reason rather than an effort to destroy it. In other words, Shestov was fighting not against reason, but against rationalism and scientism. The aim of this paper is to substantiate this first point of view through explanation of the metaphor of the dream which was often used by Shestov in his fight against reason. This fight can be divided into three aspects: the criticism of self-evident truths, the criticism of absolute consistency of reason, and the problem of freedom. Analysis of these three aspects in light of the metaphor of the dream leads to the conclusion that reason creates nothing but illusion. Reason doesn't explain some parts of reality; conversely, it has nothing in common with reality. This is why one should not limit the authorities of reason, but destroy them. Only in this case it is possible to return to the lost state of paradise. This conclusion substantiates the view according to which the philosophy of Shestov is nothing but radical irrationalism.

SANTRAUKA

Vykstančioje diskusijoje dėl Levo Šestovo iracionalizmo radikalumo galima išskirti dvi tyrinėtojų grupes: pirmoji traktuoja Šestovo filosofiją kaip kantiškojo projekto tęsinį, kaip bandymą apriboti protą; antroji teigia, kad filosofas siekė visiškai išsilaisvinti iš proto kerų. Grindžiant antrąją poziciją, analizuojama ir eksplikuojama sapno metafora, kurią Šestovas dažnai pasitelkia kovoje su protu. Galima išskirti tris šios kovos momentus: savaime akivaizdžių tiesų klibinimas, prasmę steigiančio proto kritiką, laisvės problemos aktualizavimą. Šių trijų momentų eksplikavimas sapno metaforos kontekste leidžia daryti išvadą, kad Šestovas protinę gyvenimą matė kaip buvimą proto sukurtame iliuziniame pasaulyje, kuris niekuo nesiskiria

RAKTAŽODŽIAI: iracionalizmas, savaime akivaizdi tiesa, laisvė, Kantas, soteriologija.

KEY WORDS: irrationalism, self-evident truth, freedom, Kant, soteriology.

nuo sapno. Protas tokiu būdu sukuria sieną tarp individo ir tikrovės, todėl reikia ne siaurinti jo karalystės ribas, ne riboti protą, bet bėgti nuo jo, kadangi tik taip bus sugrąžintas autentiškas individo egzistavimo modusas. Tai leidžia teigti, jog Šestovo filosofija – ne proto kritika, bet radikalaus iracionalizmo variantas.

ĮVADAS

Levas Šestovas įėjo į filosofijos istoriją kaip griežtas proto kritikas ir tikėjimo apologetas. Tačiau kokio pobūdžio ši kritika? Ar jo filosofija yra radikalaus fideizmo variantas, ar tik pastanga apriboti proto teises? Tai yra viena aktualių problemų kritinėje literatūroje, skirtoje Šestovo filosofijai.

Dalis kritikų siūlo žiūrėti į mąstytojo kovą su protu kaip į soteriologinį aktą. Taip žvelgiant, racionalus mąstymas yra nuodėmė, nuo kurios žmogus turi būti išgelbėtas. Apriboti protą šiame kontekste tiesiog reikštų tą patį, kaip apriboti nuodėmę, pavyzdžiui, leisti saikingai vogti. Tad šiuo atveju susidurta ne su proto kritika, bet su radikaliu iracionalizmo variantu.

Su šia nuomone nesutinka tyrinėtojai, kurie teigia, kad Šestovas „kovoja“ ne tiek su protu, kiek su racionalizmu ir scientizmu, absoliutinčiais protą. Kritikų manymu, filosofas neatmeta proto, jis tik stengiasi apibrėžti jo ribas. Tokio požiūrio prielaida – Šestovas tęsia I. Kanto proto kritikos projektą: „Kaip ir Kantas, Šestovas siekia nustatyti proto pritaikymo ribas, kurias peržengus, protas virsta ‚beprotybe‘, ‚abstraktu‘. Šestovas netampa radikaliu iracionalistu vien dėl to, kad šios jo ribos yra kur kas siauresnės nei Kanto“ (Майданская 2014: 72). Kitaip sakant, Šestovas nori apriboti ir proto, ir tikėjimo kompetencijas: proto sritis – tai gamtamoksliniai klausimai, kultūrinė veikla, o tikėjimo sritis – tai esminiai, egzistenciniai klausimai. Šis

pažinimo ir tikėjimo santykis, be abejo, turi prielaidų Šestovo kūryboje. Tačiau šiai interpretacijai priešingas esminis soteriologinis Šestovo filosofijos pobūdis. Kovos su protu radikalumą soteriologinės problematikos kontekste gali atskleisti ir iš naujo parodyti sapno metaforos analizė, kuriai iki šiol nebuvo skirta daug dėmesio kritinėje literatūroje apie Šestovą.

Sapnas yra vienas seniausių dvasinės istorijos simbolių, kuriam dažnai priskiriamos visiškai priešingos reikšmės – šalia kitų prasminių klodų jis gali būti traktuojamas ir kaip dieviškų apreiškimų vieta, ir kaip užmaršties bei melo būseną. Šestovo mąstyme aptinkama būtent ši sapno simbolio interpretacija. Kovodamas su „savaiame akivaizdžiomis tiesomis“, moralinėmis normomis ir idealais, jis nuolat kartoja, kad šie proto konstruktai neleidžia žmogui patirti autentišką santykį su tikrove, jų pakerėtas individas „miega“ pats to nežinodamas (Шестов 1993a: 432–433). Šestovas yra įsitikinęs, kad protas užbūrė visą žmoniją – nuo pat Adomo nuopuolio žmonės tūno iliuzijos tamsybėje. Tarsi sapnuodamas individas mato dalykus, kurių nėra, ir nemato tų, kurie yra. Sapno metafora yra itin paranki Šestovui, kadangi ji padeda vaizdžiau atskleisti proto veikimo principus, parodyti jų nesuderinamumą su autentišku individo būviu.

Būtent šios metaforos atžvilgiu atskleidžia Šestovo kovos su protu radikalumas. Bandydamas „nuvainikuoti“ pro-

tą, mąstytojas puola savo priešą iš karto trimis frontais: jis kritikuoja savaime akivaizdžias tiesas, kovoja su prasmės diktatu bei nuolat aktualizuoja individo

laisvės problemą. Šių trijų momentų eksplikavimas sapno metaforos kontekste ir turi tapti „atspirties tašku“ atskleidžiant radikalų Šestovo filosofijos iracionalizmą.

ŽINOJIMO PASTATO NUGRIOVIMAS

Kritinėje literatūroje Šestovas dažnai vadinamas „savaime akivaizdžių tiesų klibintoju“, tačiau jo vartojama sąvoka „akivaizdumas“ nėra kvestionuojama. Šestovo iracionalizmo problemos kontekste toks žingsnis galėtų padėti apibrėžti proto, su kuriuo kovojo filosofas, sampratą ir kovos su juo pobūdį. Juk jau vien tas faktas, jog Šestovas, kritikuodamas racionalizmą, beveik tapatina Aristotelį, Spinozą ir E. Husserlį, leidžia kelti prielaidą, kad jis, elgdamasis antihermeneutiškai, šiems mąstytojams prinesdavo *savo* racionalumo modelį. Bandant apibūdinti pagrindinius Šestovo akivaizdumo kritikos momentus bei išryškinti *implicitę* slypinčią šioje kritikoje evidencijos sampratą, verta kiek įdėmiau panagrinėti jo poziciją R. Descartes'o ir Husserlio atžvilgiu. Juk būtent šie mąstytojai nuolat iškyla Šestovo darbuose savaime akivaizdžių tiesų kritikos kontekste.

Descartes'o filosofijos recepcijos tema Šestovo darbuose dar nebuvo itin sudominusi tyrinėtojų, o studijose, kuriose ji aptariama bent keliais sakiniais, šis santykis pateikiamas tiesiog kaip „egzistencinio mąstytojo“ nepasitenkinimas „abstrakčiu Kartezijaus racionalizmu“. Tačiau šią formuluotę būtina patikslinti. Šestovas ne tiesiog oponuoja Descartes'ui, o radikaliai jį apverčia. Descartes'as, norėdamas pastatyti tvirtą žinojimo pastatą, ieškojo tokio akivaizdaus pagrindo, kuriuo neįmanoma būtų abejoti. Pripažindamas, kad žinojimą grindžia akivaizdu-

mas, bet, siekdamas šį „pastatą“ demonuoti (juk žinojimas – tai nuodėmė!), Šestovas siekia parodyti, kad nėra tokios evidencijos, kuria nebūtų įmanoma abejoti. Tad jis siekia diskredituoti ir akivaizdumo pretenziją į tiesos statusą, ir žinojimą, kuris remiasi evidencija.

Šestovo tikslas – parodyti, kad akivaizdumas yra ne sąlyčio su tikrove taškas, o paties proto sukurtas konstruktas. Būtent todėl sapno metafora yra tokia paranki. Juk ar galima pridėjus ranką prie širdies pasakyti, jog užvaldantis sąmonę sapno akivaizdumas iš esmės skiriasi nuo tikėjimo, kad $2 \times 2 = 4$? O jeigu ne, ar gali ir toliau „evidencija“ būti laikoma nepajudinamu žinojimo pagrindu? Maža to, nėra vieno amžino akivaizdumo – kiekvieną naktį naujas sapnas, kiekvieną dešimtmetį nauja tiesa (Илестов 1993a: 216–227). Kvestionuodamas akivaizdumą, Šestovas bando parodyti, kad „žinojimo pastatas“ neturi tvirto pagrindo – „stovi ant smėlio“. Abejodamas, apversdamas jau klasikinius tapusius filosofinius teiginius, jis pačiu savo filosofavimu demonstruoja, kad akivaizdžios tiesos ir dėsniai yra tik „proto vaisius“ (ten pat: 465). Būtent todėl žmogus, ieškantis akivaizdumo ir juo besivadovaujantis savo gyvenime, yra tik nevalingas ir paralyžiuotas sapnuotojas, atskirtas nuo tikrovės melo šydu.

Eidamas šiuo keliu, Šestovas kritikuoja ir Husserlį, kuris, jo nuomone, tik sustiprino Descartes'o intencijas. Juk ir fe-

nomenologijos tėvas akivaizdumą paver-
tė „paskutiniu mokslo pagrindu“ (ten
pat: 201). Kritikuodamas Husserlio siekį
padaryti evidenciją nepajudinamu mąs-
tymo pagrindu, jis vėl apeliuoja į sapno
patirtį ir iš esmės kartoja tuos argumen-
tus, kurie jau buvo pateikti anksčiau. Šes-
tovas nemato skirtumo tarp Descartes'o
ir Husserlio mąstymo modelių. Jo nuo-
mone, abu jie supranta akivaizdumą kaip
proto atrastą tiesą, kuri gali tapti tvirtu
žinojimo pagrindu. Tačiau juk Husserlis
pats atmeta tokį akivaizdumo supratimą
kaip paveiktą matematinio mokslo mo-
delio (Husserl 2005: 32). Lyginant Šesto-
vo ir Husserlio tekstus aiškiai matyti, kad
abu filosofai kritikuoja *aksiominę* akivaiz-
dumo sampratą. Skirtumas tik tas, kad
Šestovas, nereflektuodamas šios sampra-
tos, akivaizdumą tapatina su aksioma, o
Husserlis, reflektavęs šią traktuotę kaip
gamtamokslinę, bando eiti kitu keliu ir
siūlo traktuoti evidenciją kaip gryną duo-
tybę, kaip tai, kas „atsiveria visiškai tie-
siogiai“ (ten pat). Bet juk to paties siekia
ir Šestovas – pačios tikrovės, neužterštos
jokiu žinojimu. Abu mąstytojus sieja tas
pats siekis – įveikus „žinojimą“, pasiekti
pačią tikrovę. Skirtumas tik tas, kad Šes-
tovo mąstyme ši kova su žinojimu įgijo
ryškų religinį-soteriologinį atspalvį.

Šestovas dažnai buvo vadinamas „bi-
bliniu egzistencialistu“. Iš tiesų pastebi-
ma, kad Yehuda Leib Shvartsmanas¹
dažnai eksplikuoja egzistencinę proble-
matiką pasitelkęs biblinės minties priz-
mę. Net būtų galima teigti, kad visą jo
kūrybos lauką apibrėžia nuopuolio ir

siekio sugrįžti į rojų temos. Rojaus bū-
sena tapatinama su tikėjimu, nuopuolio
būsena – su žinojimu. Ši abstrahuojanti
ir universalizuojanti santykio su tikrove
forma prieštarauja radikaliai laisvei, ku-
rią Dievas davė žmogui. Juk pirminei
laisvei nėra nieko neįmanomo, o žinoji-
mas – tai būsena, kai būna įmanoma tik
tai, kas neprieštarauja įstatymams. No-
rint sugrąžinti prarastą laisvę, reikia ko-
voti su žinojimu, įveikti tą santykio su
tikrove formą, kuri kaip siena atskiria
individa nuo rojaus laisvės. Kitaip sa-
kant, žinojimą Šestovas supranta kaip
miražą, kuris grindžiamas paties proto
sukurtais akivaizdumais.

Toks proto / žinojimo supratimas le-
mia Šestovo santykį su visa filosofijos is-
torija. Kritikuodamas Descartes'ą ir Hus-
serlį, Šestovas išvelgia jų mąstyme tik
„nuopuolio būsenos“ apologetiką. Tokia
angažuota filosofijos istorijos traktuotė
neleidžia Šestovui pamatyti jo „nagrinė-
jamų“ autorių originalumo, o dažnai ir
pajusti jų giminingumo sau. Susidaro
įspūdis, kad kritikuojami filosofai pasiro-
do Šestovo darbų puslapiuose tik kaip
pretekstas autoriui dar kartą sujudinti
akivaizdumus, juk galiausiai „filosofijos
užduotis – padaryti sapno pratęsimą ne-
įmanomą“ (Илестов 1993b: 360), o tam,
kad žmogus prabustų, dažnai neužtenka
tik vieno žadintuvo skambučio – kartais
jį tenka ilgai purtyti. Tačiau dažnai net ir
tai nepadeda – Šestovas mato, kad prabu-
dusiųjų yra labai nedaug. Bandydamas
suprasti šį paradoksą, jis apeliuoja į sapno
prasmingumo radikalumo patirtį.

SAPNO LOGIKA

Galima teigti, kad diskusijoje apie
Šestovo iracionalizmą skiriasi ne tik po-

žiūriai į šio iracionalizmo radikalumą,
bet ir pati Šestovo kritikuojamo proto

samprata. Vienaip suprantamas protas, su kuriuo kovojama kaip su aršiausiu priešū, ir kitaip – tas, kuris padeda žmogui įminti gamtos paslaptis. Šią poziciją puikiai išreiškė Teresa Obolevitch savo neseniai pasirodžiusioje knygoje *Faith and Science in Russian Religious Thought*. Šestovo projektą jį traktuoja ne kaip iracionalistinį, bet kaip nukreiptą prieš proto teisių absoliutinimą: „Priešingai nei dažnai teigiama, šestoviškasis maištas buvo nukreiptas ne prieš protą kaip tokį, bet prieš jo sudievinimą ir pretenzijas išspręsti visus klausimus, ypač klausimus apie Dievą“ (Obolevitch 2019: 132). Už šio teiginio slypi tam tikras proto supratimas: protas suprantamas kaip įrankis, kuriuo galima naudotis deramai ir nederamai. Šestovo filosofija tokiu būdu suprantama kaip savotiška atvirkštinė instrukcija, paaiškinanti, ko negalima daryti šiuo instrumentu. Tačiau sapno metafora prieštarauja tokiai instrumentinei proto traktuotei. Lygindamas pažinimo procesą su sapnu, Šestovas būtent paaiškinimo mechanizme, neleidžiančiame prabusti, mato blogio ir nelaisvės apraiškas, todėl jo tikslas – ne apriboti aiškinimų sferą, o atsikratyti bet kokių aiškinimų sunaikinus jų šaltinį – protą.

Traktuodamas paaiškintą pasaulį kaip netikrą, Šestovas vadina jį sapnu. Tačiau už šio teiginio vėl slypi Descartes'o filosofijos apvertimas. Viena iš prancūzų mąstytojų jaudinančių temų buvo sapno atskyrimo nuo budrumo būsenos klausimas. Jis priėjo prie išvados, kad tai leidžiantis padaryti kriterijus – loginė įvykių seka. Jeigu galima atrasti fenomeno priežasčių seką, susieti jį su kitais reiškiniiais, vadinasi, tai nėra sapnas (Dekartas 1978: 227). Šestovas, prieštaraudamas Descartes'ui, pa-

žymi, kad „sapnas turi savo logiką“ (Шестов 1993a: 217), o visa tai, kas įvyksta sapne, yra logiška ir akivaizdu: individo nekamuoja įvykių absurdiškumas (ten pat), jis visiškai išitraukęs į „siužetą“. Kitaip nei manė Descartesas, būtent sapnas gali būti pavadintas grynosios logikos erdve. Dėl šios priežasties sapnuojantieji ir nežino, kad sapnuoja, kadangi sapno logika nereferuoja į jokią kitą tikrovę anapus savęs pačios, be to, ji integruoja į save bet kokią išorinį dirgiklį. Merabas Mamardašvilis vadino šį sapno veikimo principą „paaiškinimu atgal“ (*от-объяснение*). Jeigu, pavyzdžiui, skamba žadintuvas, sąmonė tuoj pat sukuria visą siužetą, paaiškinantį šį garsą, ir žmogus miega toliau net neįtardamas to: „Šiuo atveju žodis ‚miegoti‘ reiškia nežinoti ir nematyti tikrovės <...>“ (Мамардашвили 2014: 57). Tad būtent sapnas, o ne budrumas, yra grynoji prasmės sfera, kurioje bet kuri įvykių seka suprantama kaip būtina ir logiška. O būdraujantis individas gyvena paslapties ir absurdo karalystėje, kurią geriausiai apibrėžia dažnai Šestovo vartojamas žodis „staiga“: tikrovė negali būti paaiškinta, viskas joje yra laisvos Dievo valios akto pasekmė. Kitaip saktant, dekartiškoji sapno ir budrumo traktuotė apverčiama ir perinterpretuojama: sapnas – tai logikos sfera, o tikrovė – paslapties karalystė.

Taip protas veikiau gali būti palygintas ne su įrankiu, kuriuo individas gali naudotis, o su srove, nešančia individą, panardinančia jį į iliuzijų pasaulį ir atimančia iš jo bet kokią laisvę veikti savarankiškai. Todėl Šestovas šaukia apie būtinybę pabėgti nuo proto, skelbia jam, pritardamas Plotinui, „paskutinę ir didingą kovą“.

LAISVĖ ANAPUS KANTO

Individas, gyvenantis „protingai“, yra praradęs pirminę laisvę. Siekiant, kad ji būtų sugražinta, reikia išeiti iš proto, „iš-protėti“. Laisvę Šestovas traktuoja kaip absoliučią – individo norų niekas neturi varžyti. Tokia laisvės samprata gali būti laikoma trečiu argumentu, grindžiančiu teiginį, kad Šestovo filosofija yra radikalus iracionalizmo variantas. Būtent laisvės problemos kontekste atsiskleidžia, kad Šestovo santykis su Kantu buvo toli gražu ne tokio tiesioginio pobūdžio, kaip teigiama cituotame Maidanskajos straipsnyje. Galima teigti, kad nors Šestovo mąstymas struktūriškai susijęs su Kanto filosofija, vis dėlto fenomenų ir noumenų pasaulių modelis jame transformuojamas.

Šestovas savo laiške Benjaminui Fondane'ui rašė, kad kai tik jis susipažino su Karaliaučiaus filosofo darbais, tuoj pat pamatė „savo priešą“ (cit. pagal Баранова-Шестова 1983: 26). Vis dėlto Nikolajus Berdiajevas teigė, kad Šestovo darbas *Apoteozės nepagrįstumas* yra tik kiek pakoreguotas Kanto filosofijos variantas. Čia matome tą pačią schemą: žinojimas – tai nelaisvės pasaulis, o „aukščiausias individo išsipildymas – tai visiškas laisvės įgyvendinimas <...> transcendentiniame pasaulyje, tikėjimo karalystėje“ (Бердяев 2016: 127). Šestovas, kaip ir Kantas, kalba apie žinojimo nulemtą pasaulį ir apie „daiktų savyje“ tikrovę. Tačiau, nepaisant šio struktūrinio panašumo, „biblinis egzistencialistas“ smarkiai transformuoja šį modelį.

Kantas, kalbėdamas apie fenomenų ir noumenų pasaulį, tiesiog konstatuoja, kad žmogus egzistuoja dviejuose moduose: fenomenų pasaulis yra grynojo

proto kūrinys, kurį jis pats ir tyrinėja, o tiesioginis santykis su noumenų pasauliu įmanomas tik praktinio proto plotmėje. Kantas nenuvertina nė vieno iš šių pasaulių, o Šestovas fenomenų „tikrovę“ tapatina su nuopuolio būseną. Kantas teigė, kad tas pats aktas gali būti supras-tas ir kaip determinuotas, ir kaip laisvas, o Šestovas nurodo, kad tarp fenomenalaus sapno pasaulio ir noumenų tikrovės nėra koreliacijos – tai, kas vyksta sapne, neturi būtinos koreliacijos su budrumo būseną. Sapnuojant galima laimėti milijoną ar nužudyti žmogų, tačiau nubudęs individas supranta, kad to niekada nebuvo. Šestovas radikaliai atskiria fenomenų pasaulį nuo noumenų tikrovės. Nesunku atspėti, kad toks žingsnis implikuoja ir kitokią laisvės sampratą.

Karaliaučiaus filosofas supranta laisvę kaip nulemtumą iš vidaus, įgijusį kategorinio imperatyvo formą. Šestovo nebetenkino toks individo apribojimas racionalia forma, todėl jis ėmė tapatinti laisvę su radikalia savivale. Laisvė – tai buvimas su Dievu, tai būseną, kai individo norų niekas neriboja – padedant Dievui, net praeities įvykis gali tapti neįvykęs. Juk jeigu protingas gyvenimas – tik sapnas, vadinasi, prabudus nakties mirazas savaime išsisklaido. Tai, kas gąsdino ir varė į neviltį, virsta niekada nebuvusiu įvykiu. Taip pat ir prabudęs nuo žinojimo į tikėjimo karalystę individas pamato, kad tai, ko jis jau nebesitiekėjo pakeisti (juk miegodamas žmogus tik nevalingai stebi įvykius), buvo tik blogas sapnas.

Pats Šestovas lygina egzistencinį prabudimą su perėjimu į kitą dimensiją. Perėjimas iš vienos dimensijos į kitą – tai

visada šuolis, pakeičiantis visą santykio su tikrove modusą. Pavyzdžiui, laiko kategorijos tiesiog nebetenka prasmės matematinės erdvės dimensijoje. Beprasmiška klausti, kiek kilogramų sveria žmogaus sąžinė arba bandyti lyginti kriaušę su dorybe. Taip pat ir tikėjimo tikrovėje visa žinojimo struktūra nebe-

tenka prasmės. Tikinčiojo santykis su tikrove – tai santykis, kai nebelieka pirmos mąstymo dimensijos sienų, ribojančių individo norus. Tad laisvė, apie kurią kalba Šestovas, yra nesuderinama su protu – ji pasiekžiama tik sunaikinus žinojimą, tik atsidūrus gryno iracionalizmo plotmėje.

IŠVADOS

Proto veiklos palyginimas su sapnu leidžia Šestovui aiškiau išreikšti nuostata, kad visa tai, į ką orientuojasi individas kaip į savaime akivaizdžias tiesas, neturi nieko bendro su tikrove, o yra tik proto vaisius. Šitaip savaime akivaizdi tiesa tapatinama su aksioma, racionali konstruktu, kuris kaip siena atskiria individą nuo prarastos rojaus būsenos. Savaime akivaizdžios tiesos grindžia žinojimo karalystę, kurioje tūnantys individai yra tik nevalingos proto marionetės. Panardintas į pavergiančią iliuzijų

sferą žmogus tampa ne sapno subjektu, o tik nevalingu jo objektu. Būtent todėl protas nėra įrankis, kuriuo individas naudojasi, bet jėga, apimanti ir pavergianti jį. Tai jėga, nuo kurios reikia tik bėgti, nes riboti ją beprasmiška. Tik nugalėjus šį priešą įmanoma atgauti prarastą rojaus laisvę, t. y. tokią būseną, kai viskas įmanoma, būseną, kai individo niekas neriboja. Visa tai leidžia teigti, kad Šestovas – tai radikalus iracionalistas, pasiruošęs kovoti su protu „iki paskutinio kraujo lašo“.

Literatūra

- Баранова-Шестова Н. 1983. *Жизнь Льва Шестова по переписке и воспоминаниям современников*. Т. I. Paris: La Presse Libre.
- Бердяев Н. 2016. Лев Шестов. Апофеоз беспочвенности. *Л. И. Шестов: pro et contra, антология*. Сост., вступ. Статья, комментарии Т. Г. Щедриной: 126–129. СПб: РХГА.
- Майданская И. 2014. Экзистенциальная критика разума в русской философии, *Наука. Искусство. Культура* 4: 65–74.
- Мамардашвили М. 2014. *Психологическая топология пути*. Москва: Фонд Мераба Мамардашвили.

- Шестов Л. 1993а. Афины и Иерусалим. *Сочинения в двух томах*. Т. 1.: 313–657. Москва: Наука.
- Шестов Л. 1993а. Potestas clavium (Власть ключей). *Сочинения в двух томах*. Т. 1.: 17–312. Москва: Наука.
- Шестов Л. 1993б. На весах Иова (странствование по душам). *Сочинения в двух томах*. Т. 2.: 5–402. Москва: Наука.
- Dekartas R. 1978. Metafiziniai apmąstymai. *Rinktiniai raštai*: 151–227. Vilnius: Mintis.
- Husserl E. 2005. *Karteziškos meditacijos*. Vilnius: Aidai.
- Obolevitch T. 2019. *Faith and Science in Russian Religious Thought*. Oxford: Oxford University Press.

Nuorodos

¹ Tikrasis Levo Šestovo vardas.